

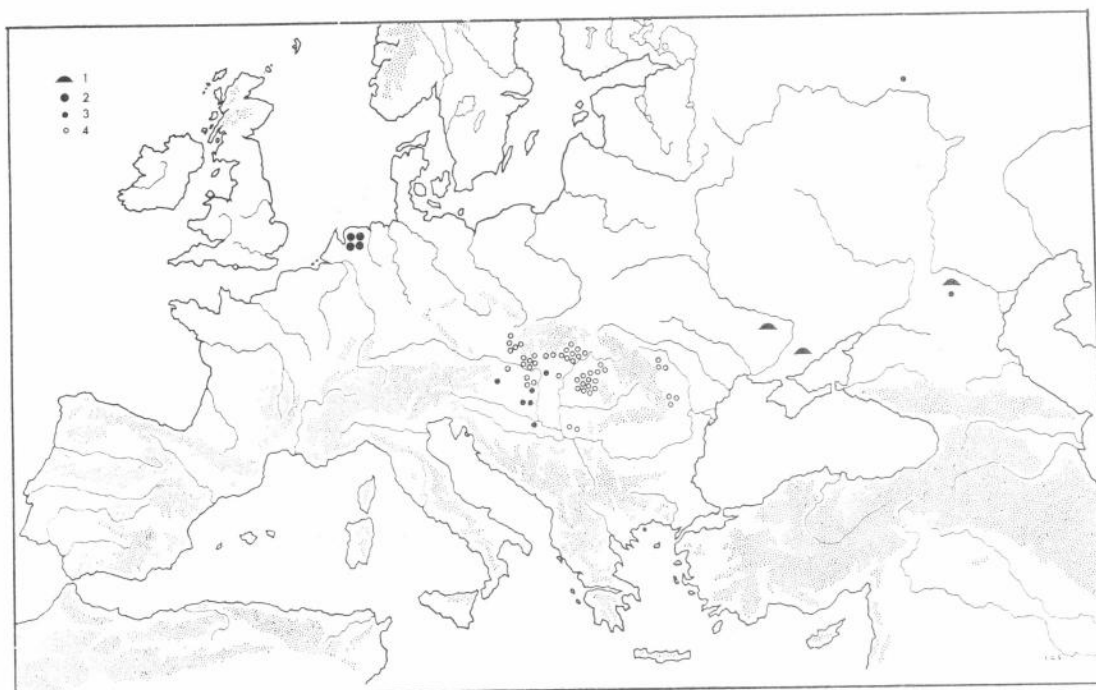
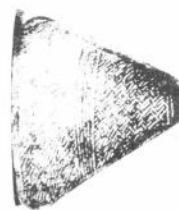
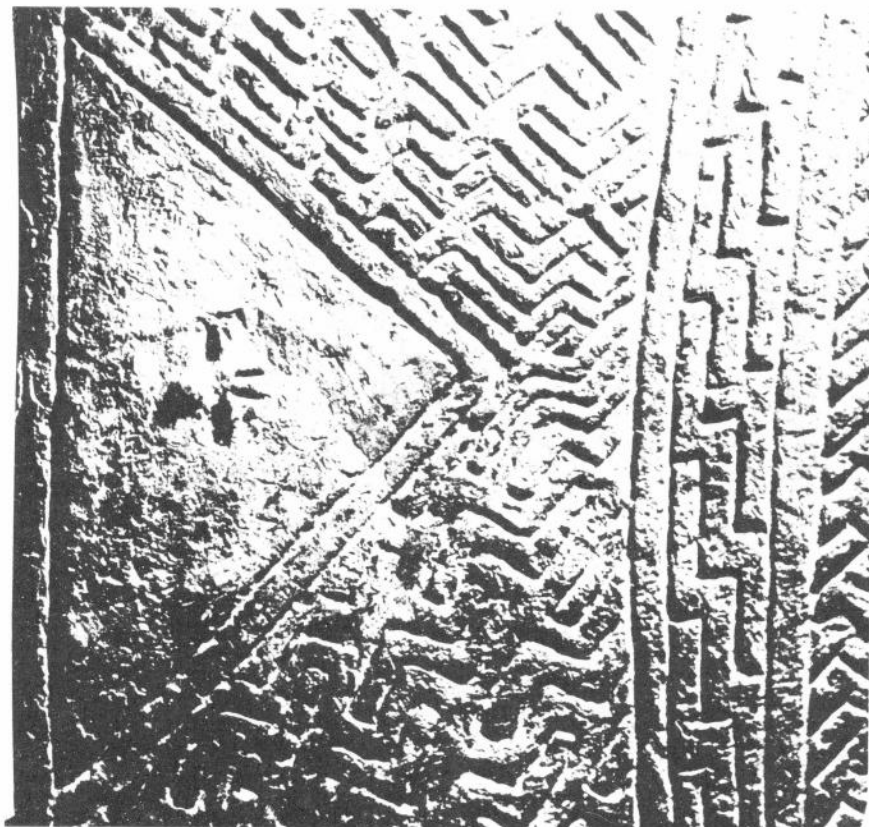

A nagyszentmiklói egyik arany korsó

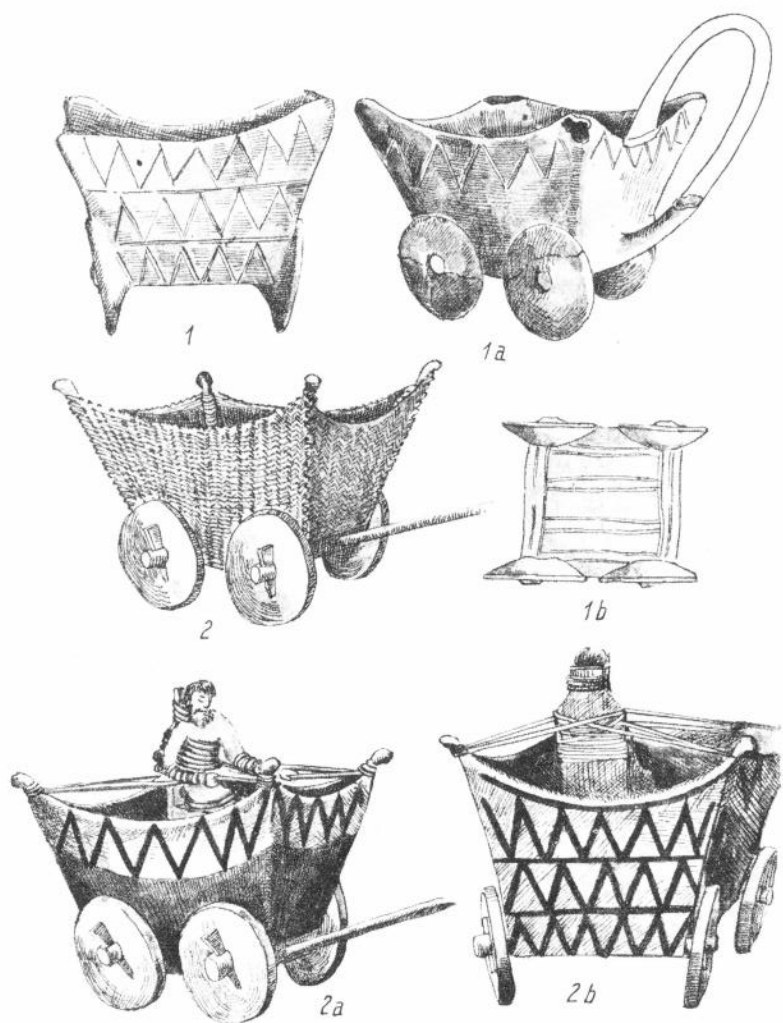
Samash Napisten. Kr.e. 2.000.

Újkőkori oltár Kőkénydombról az Istennyaábrázolással, akinek méhében az Istengyermek szimbólikus ábrázolása látható

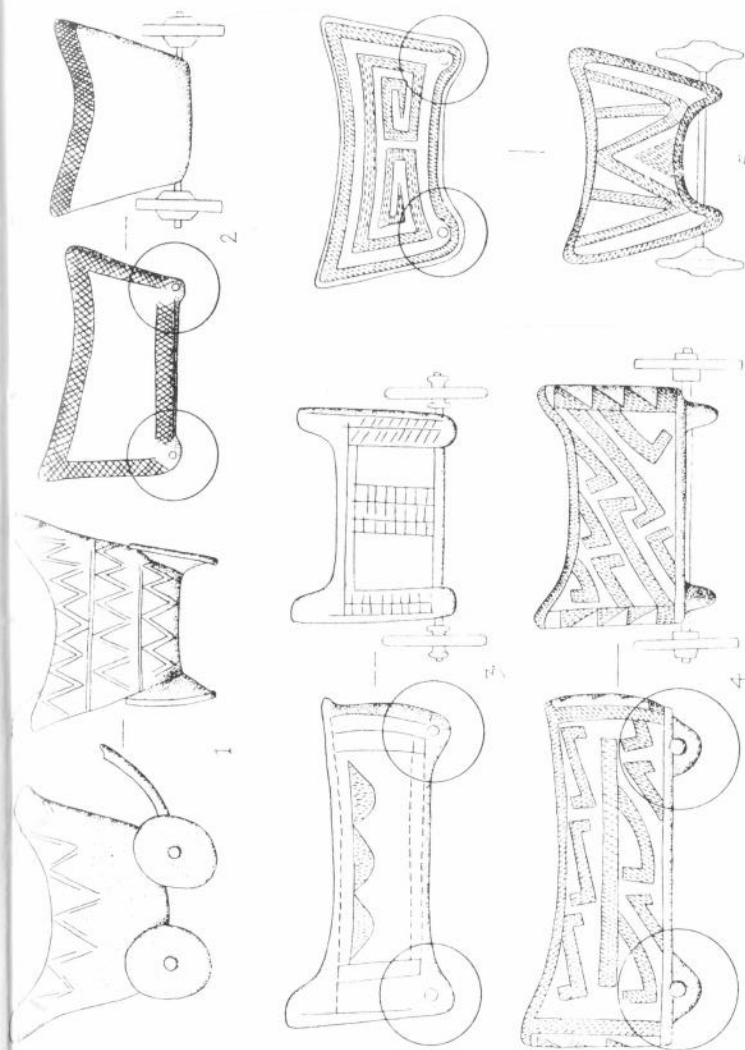

Kerékjárművek Európában:

1. Temetkezési kocsik Kr.e. 3.000.
2. Fakerekűek Kr.e. 2.000.
3. Kocsi- és keréktípusok Kr.e. 2- 3.000
4. Típusok Kr.e. 2.000

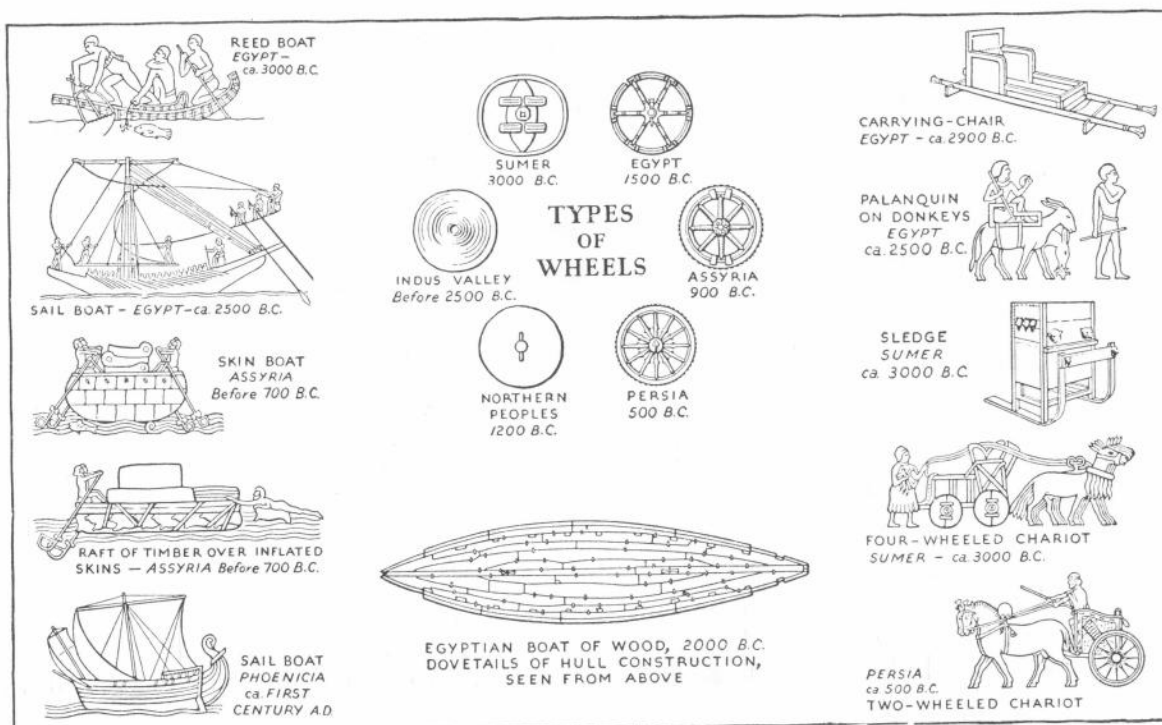
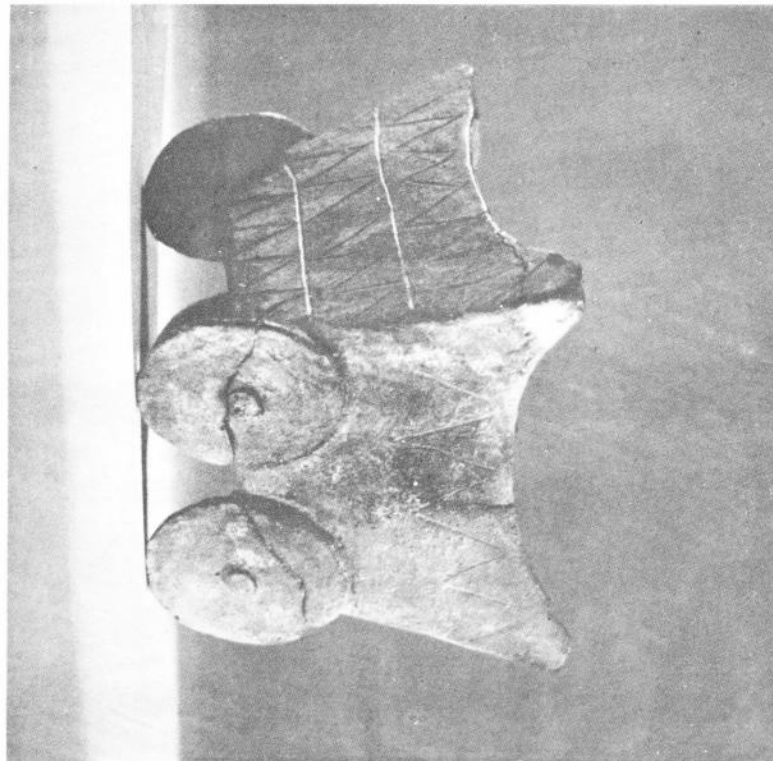

A halottaskocsi legősibb formája a 3. évezredben a Kárpát - medencében. Fettich N. vázlatai.

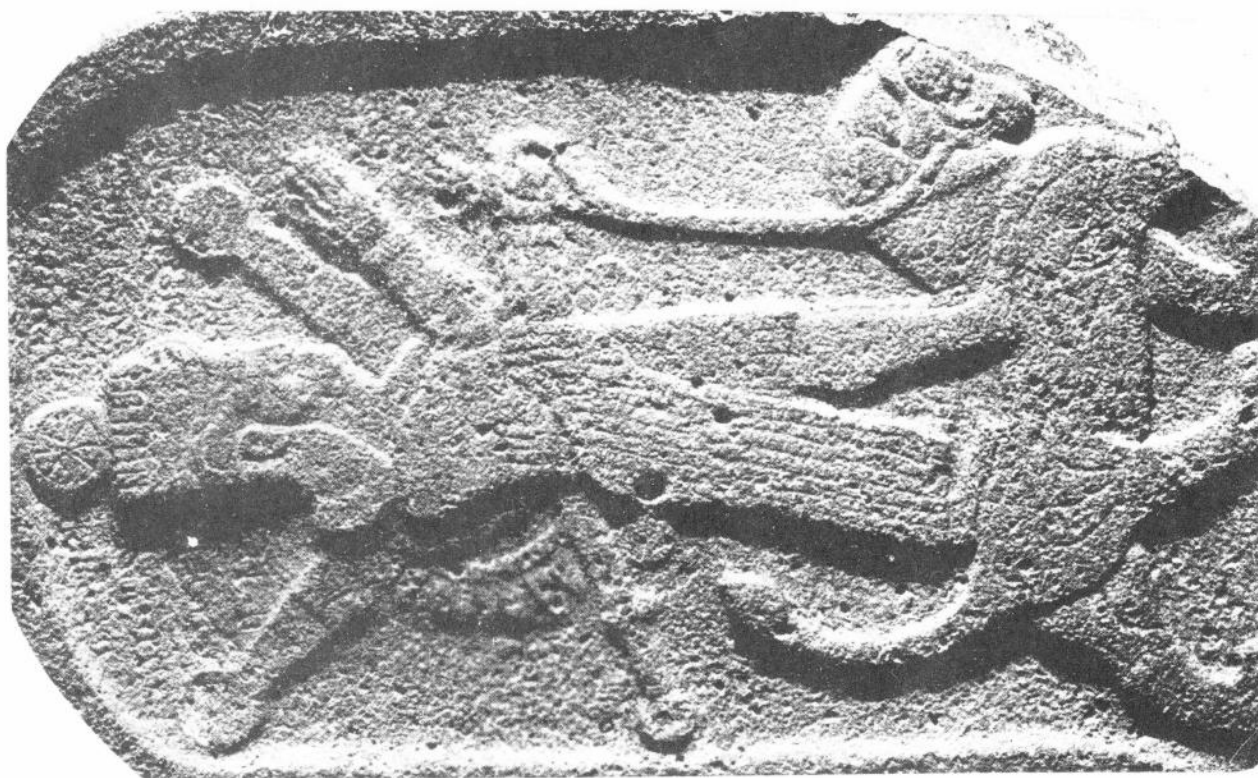

Kocsileletek: Budakalászló Kr.e. 2.000; Erdélyből
A sumér kocsikkal egyeznek.

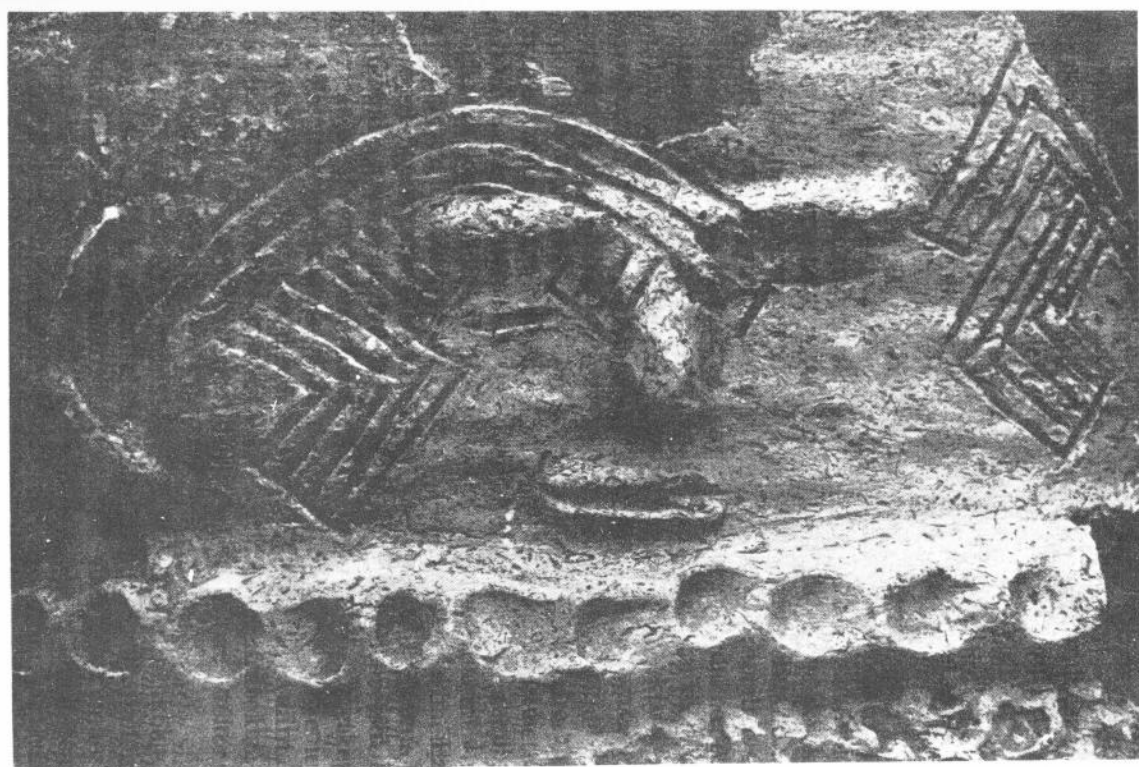
Halottas kócsi agyagból. Az első kocsiabrázolás Európában (Budakalász, Kr.e. 2.000).

Kocsi - és keréktípusok

Ishtar istenasszony. Tell Amar.

Füzesabonyi edény a születő Istengyermekekkel
(Fettich N. megfejtése).

Lagashi főpap kö díszablója (Kr.e. 3.000).

VI. Isteni törvények – emberi törvények

Urukagina kb. 2800-ban időszámításunk kezdőpontja előtt Lagas királya volt. Lagas, vagy ahogy a régi okmányok írják, SIR-BUR-LA "a hollóváros" a Satt-el-haj nevű Eufrát-csatorna baloldalán feküdt. Mai neve **Tel-loh**, írja Kmoskó Mihály (1913:7). Majd vázolja a helyzetet: Az előtte lévő uralkodók alatt a közállapotok fokozatosan lezüllettek. Ennemená után fia II. Enannatum következett, akit rövid idő alatt három pateszi váltott fel Lagas trónján; Ene-tarzi, Enli-tarzi és Lugalbanda. A pateszik hatalmának hanyatlásával a hivatalnokok valósággal kiszipolyozták Lagas népet. Úgy látszik, hogy a belső elégedetlenség forradalomba torkollott és Urukagina e forradalmi mozgalom révén lett királlyá. Valószínű, hogy Lugalbanda eltávolítása simán ment végbe, főpapi méltóságát megtarthatta, a fejedelmi hatalmát át kellett adnia. Ez magyarázza meg azt a lagasi fejedelmek gyakorlatában szokatlan körülményt, hogy Urukagina összes felirataiban királynak (lugal) címzi magát, míg elődei, Ur-nina kivételével, a főpap (pa-te-si) címmel érték be. Szinte érthetetlen, hogy Hammurapi híres oszlopa mellett, Urukagina sokkal korábbi feliratairól a művelt világ alig vett tudomást. Pedig Urukagina három kúp-felirata és a "tojásdad lemez" szövege a világirodalom egyik legbecselesebb terméke, az **emberiség legelső írott szabadságlevelé!** Kmoskó ezután ismerteti a szövegek hátterét. Mindenütt külön adószedők álltak a dolgozó emberek mellett és termékeikhez zsarolással olcsón hozzájutottak. Az egyenjúséget sokan elhagyták, mert kellő adó lefizetése fejében új asszonyt vehettek. Urukagina mindezt megszüntette és az egyszerű dolgozó népet sanyargatókat eltávolította. A feliratok elmondják, hogy a reformok során az adó fejében fizetendő juhok és bárányok váltságdíjának ellenőrzését a király beszüntette és az egész ügyet a pateszi, vagyis az ország főpapja magánügyének minősítette. A pateszi háztartása Ningirsu égi udvarának képe kell, hogy legyen. Ennélfogva a pateszi birtokainak valódi ura Ningirsu. Bau istennő (szent nő), Nin-

girszu felesége (női megfelelője) a pateszi nejének birtoka felett uralkodik.

Íme néhány részlet a szövegekből, melyet Thureau - Danguin alapján Kmoskó továbbfejlesztve közöl.

A) A "C" jelzetű kúp - felirat szövege

URUKAGINA ÉPÍTKEZÉSEI.

*Ningirszu,
Enlil isten vitézének
Urukagina,
királya
Lagas városának
Tiras templomát
építette,
az Antaszurrát
építette,
Bau istennő
templomát építette,
nagyserű kömedencéjét
alapítványos áldozatai
házában
építette,
a juh kopasztás épületét (?)
szent városában
építette,
Nina istennőnek
Nina földje felé haladó
csatornáját
kedves csatornáját
kiépítette,
farkát
a tenger belsejével
kötötte össze:
Girszu falát
felépítette.*

VISSZAÉLÉSEK

*Ősrégi idő óta,
az (emberi) magzat eredése óta,
abban az időben
a tengerészek embere
hajók mellett időzött,
szamarak mellett pásztor
időzött,
birkák mellett juhász
időzött,
a rétek, a zöldséges földek mellett
az adószedő időzött;
a pásisu papok
a felhalmozott gabonát
a mezőn mérték;
a gypjas birkák pásztorai
fehér bárány helyett
pénzét hozták el.
A ... (pap)
a főzsolozsmás,
a jós, a szeszfőző,
az írástudók
nőstény bárány helyett
pénzét hozták meg.
Az istenek szarvasmarhái
hagymás földjét
a pateszinak öntözték;
jó földjei az isteneknek,
hagymásföldek, uborkaföldek
a pateszi részére lőnek.
A négyes számárfogatokat,
a szép marhákat
a papok befogták;
a gabonát a papok
a pateszi szolgaseregének
kiosztották;*

— — — — —
A kincstár papja

*A szegény anyjának kertjében
a fákat megdézsmálta,
a gerezdeket elszedte.
Halott ember sirba tétetvén
itala gyanánt 7 korsót
kenyere gyanánt 420-at
2/5 gur-gabonát,
1 ruhát,
1 kövér gödölyét,
1 ágyat
az uhnini pap
vett a maga részére;
1/5 gur gabonát a siratók embere
vett a maga részére.*

*A pateszi háza
a pateszi földjét,
a hárem háza
a hárem földjét,
a hercegség háza
a hercegség földjét
kerítette hatalmába.
Területén Ningirszu Istennek
a tengerig ellenőrök voltak.
A király jobbágya
lankás szántóföldön
kútját megépítette:
a felügyelő odatelepedett;
az egészséges vízhez,
mely a szántóföldön volt,
a felügyelő odatelepedett.
Rabszolgaság abban az időben járta.*

URUKAGINA REFORMJAI

*Midőn Ningirszu isten,
Enlil isten vitéze*

*Urukaginának királyságát
Lagasnak adományozta,
36 000 ember közé
hatalmát helyezte:
Az előidők sorsát
megváltoztatta.
Szava királyának
Ningurszu isten,
amelyet hozzá intézett
érvényre emelkedett.
A hajókról a hajós
embereket eltávolította.
A szamarak mellől,
a birkák mellől
a juhászokat eltávolította,
a rétek s a zöldséges
kertek mellől
Felhalmozott gabonájától
az adószedőket eltávolította.
A pasisu papoknak
a magtárfelvigyázót
eltávolította.
Fehér birka helyett,
nőstény bárány helyett
pénzzel fizetni —
annak ellenőreit
eltávolította.
Annak az adónak,
melyet a papok
a palotába beszállítottak,
ellenőreit eltávolította.
A pateszi házat illetőleg
a pateszi földjén
Ningirszu istent
királya gyanánt behelyezte,
a hárem házat illetőleg
a hárem földjén Bau istennőt
úrnője gyanánt behelyezte;
a hercegség házat illetőleg
a hercegség földjén*

Dunsaggana istent
ura gyanánt behelyezte.
Területén Ningurszu istennek
egészen a tengerig
semmiféle ellenőre nem volt.
Halott ember sírba tételekor
itala gyanánt 3 korsót,
kenyere gyanánt 80-at,
1 ágyat, 1 kövér gödölyét
az uhnini-pap
vett a maga részére;
3/30 gur gabonát
a sirató embere
vett a maga részére.

A kincstár papja
a nép anyjának kertjébe
nem járkal.
A király jobbágynak
szép számara
ha születik és
feljebbvalója:
"hadd vegyem meg"
ha neki mondja,
amikor elad:
"árának jó pénzét
fizesd meg nekem"
mondja neki;
ha el nem adná,
a feljebbvaló haragosan
ellene ne forduljon!
A mágnás háza
a király jobbágynak
házához
van építve s
az illető mágnás:
"hadd vegyem meg"
ha neki mondja,
amikor eladja:
"árának jó pénzét

mérd le nekem",
házam ...
a gabonát tedd nekem
teljessé", ő maga
mondja neki;
hogyha el nem adná,
az illető mágnás
a király jobbágya ellen
haragosan
ne forduljon!
Mondá és
Lagas gyermekeit
uzsorás vevőktől,
a mérők felhalmozóitól (?)
gabonával való fizetéstől (?)
lopásoktól,
orgyilkosságoktól,
betörésektől
megtisztította.
Ilyen szabadságot
csinált ő!
Az árúnak és özvegynek
a hatalmat bíró
semmi rosszat sem tett.
Ningurszu istennel
Urukagina
ezt a szerződést kötötte!

BEFEJEZÉS

Annak az évnek a közepén
a csatornát, melyet Girszu
fiai
bírtak,
Ningirszu isten számára
kiépítette,
egykori nevét
beszüntette:

"Ningirszu isten, Nippur
városából uralkodó"
Urukagina így
nevezte el nevét s
a Nina városán áthaladó
csatornával
összekötötte...

B) A tojásdad lemez felirata

pénzt
a pateszi,
a nagyvezér,
az olajos
nem szednek többé.
A nép gyermeke
halastót (?)
ha csinál,
a halakat senki el nem viszi.
A tolvajt
...ról dobják le.
Az orgazda (?)
a tisztulás vizével
tisztítja meg magát.
Ha a nő férfinak
"... " mondja
azt a nőt vádlója
a mezőre vigye;
azon a mezőn
a tisztulás vizével
tisztítsa meg.
A régi idők női
2 férfit birtak;
a mai nőket
...ról ledobják.
Az álomfejtő

SARGON — MÓZES PÁRHUZAM

Kmoskó Mihály (1911) a kialakuló sémi birodalmak egymásutánjáról írva megállapítja, hogy "az első nagyszabású sémi birodalmat Sargani-Sar-ri (Sargon) alapította, ki A-ga-ti (Akkád) városát emelte birodalma közép-pontjává. Sargont a megmaradt emlékek tanúbizonysága alapján az ókor legnagyobb hódítói közé kell sorolnunk; nem csoda tehát, hogy alakját legendás nimbuszal vette körül az utókor.

Legyen szabad a király születésének legendás történetét ideiktatnom, melynek Mózes születésére emlékeztető részletei kölcsönöznek bizonyos érdekességet.

"Sarru-GI-NA A-ga-ti hatalmas királya vagyok én Anyám papnő volt; atyám ismeretlen. Anyám testvére a hegyek között lakott. Városom Azupiranu, mely az Euphrat partján fekszik. Anyám, a papnő, megfogant, titokban megszült, sásszekrénybe helyezett és ajtót szurokkal elzárva a folyóba vetett, mely nem... A folyó Akkihoz, a vízöntőhöz vitt. Akki, a vízöntő felszedett... és felemelt. Akki, a vízöntő fia gyanánt nevelt. Akki, a vízöntő kertészének tett meg. Kertészkedésem alatt Istar megszeretett... évig gyakoroltam a királyi hatalmat... évig uralkodtam a feketefűvek fölött..."

Minthogy Sargon birodalmának fővárosa A-ga-ti volt a későbbi Akkád és egy nem régen kiadott kétnyelvű (sumir és sémi) ékírásos szöveg tanúsága szerint Akkád nyelve a Babelben használt sémi nyelvjárással azonos; e körülményből Ungnad azt következteti, hogy Sargon birodalma előtt más régibb sémi állam aligha létezett, mert máskülönben Észak-Babylonia nyelvét nem Akkad, hanem más város után nevezték volna el...

Sargon nagy fejedelem volt. Régibb okmányokon alapuló assyr és babyloni omen-szövegek és krónikakivonatok szerint egész Mezopotámiát nemcsak leigázta és jogara alatt egyesítette, de hatalma állítólag a Perzsa Öböltől a Földközi Tenger partjáig ért." (18-19. l.)

A szerző ezután a további sémi hullámokat mutatja be. Részletesebben szól Hammurabiról, aki "Sumér és Akkád ki-

rályá” - nak nevezi magát nagy hódításai végén s aki törvénygyűjteményéről lett híressé. A törvényeket saját szavai szerint “abból a célból vésette emlékoszlopára, hogy az árvákat és özvegyeket megvédje... hogy igazságot mondjon az országban, a pöröket eldöntse s a bajokat gyógyítsa.”

Kmoskó azután így folytatja: “Hammurabi óta Babelben az emberi kultúra haladásáról alig lehet szó. A későbbi korok mind a régi műveltség nagyszerű maradványaiból éltek. De még tovább menve, azt is elmondhatjuk, hogy már maga a Hammurabi korszak is a szellemi decadencia jegyében áll.

Senki sem vonja kétségbe, hogy az általános műveltség érzékeny hőmérője a művészet. Tessék már most a Louvre-ba menni és összehasonlítani a Sarzec által kiásott sumir tel-loh-i emlékeket a Hammurabi korszakával és azt fogjuk tapasztalni, hogy a bábéli szemiták egyszerű mesteremberek voltak a híres stéle des voutours reliefjeinek megalkotóihoz képest. A modern ember lelkesedve emlegeti Hammurabi törvénykönyvének humánus szellemét. Kérem, erre is van kadencia Gudea lagas-i pateszi feliratai között, aki elmondja, hogy minekutáni királyi városát megszentelte és Ningirsu templomát szent helyen felépítette, “senkit ostorral nem ütlegeltek, szíjakkal meg nem vertek; az anya nem kegyetlenkedett gyermekével...”. E-ninnu templomának felavatása alatt hét napig minden ember teljes egyenlőséget élvezett: “a rabnő úrnőjéhez lett hasonlóvá, a rabszolga ura oldalán haladt és városában az erős a gyöngé oldalán aludt.” (30 - 31. lap.)

VII. A babiloniai szellem

A sumér őstörténet irodalmi emlékei után a királylisták ama dinasztiai szerint tájékozódhatunk pontosabban, melyek királyainak a zöme a mi mértékeinknek megfelelő időig ült trónon. Az ország feletti főhatalom ezekben az időkben is városról - városra szállt. “Nagyon fontos következtetés azonban az — írja Dávid Antal (1926: I. 61 sköv.) —, amit az uralkodók nevéből levonhatunk. A kezdettől folyó sumér névadatban először bizonytalanul és el-eltűnedezve, később egyre gyakrabban megjelennek a sémi nevek, amelyek azt bizonyítják, hogy a sémiak már nemcsak benn vannak az ország területén, hanem egy - egy városban a hatalmat is a maguk kezébe kaparintották.

Az igaz, — folytatja Dávid —, hogy a történeti ismereteink bővülése során szerzett tapasztalataink arra intenek, hogy pusztán a nevekből ne akarjunk a részletekbe menő megállapításokat tenni. Idők folyamán sok sumir nevet viselő és sumérul író uralkodóról derült ki, hogy minden látszat dacára, sémi fajú; másrészt az sem lehetetlen, hogy hamisítatlan sumér uralkodók rejtezkednek egyik - másik — talán divatból felvett — sémi név mögött. A részletekben való bizonytalanság dacára azonban egészben véve kétségtelen, hogy a negyedik és a harmadik évezred is, mint Mezopotámia egész története, a fajok — ezidőszerint a sumér és sémi fajok (helyesebben: népek. — Szerk. megj.) — harcának a jegyében áll. Előfordulhat ugyan, hogy e harc folyamán egy - egy hódító sémi az utána következő sémi hullámmal szemben a sumérség védelmezőjévé válik; lehetséges, hogy sumér uralkodó sémi segítséget vesz igénybe sumér testvére ellen; e kétezeréves mozgalmas történelem sarokpontja mégis az a kérdés: melyik fajé legyen a Tigris és Eufrát mívelhető síksága, a suméré - e vagy a sémié?

Tudatosan vagy öntudatlanul erre a nagy kérdésre a karnak feleletet adni azok a helyi érdekű s a mi szemünkben legtöbbször kicsinyesnek látszó harcok is, amelyekről legelső — körülbelül a negyedik évezred végéről eredő — egykorú feljegyzéseink tudósítanak bennünket.”

A város királya (sumérul **lugal**) hűbéres fejedelmeket (sumérul **pateszi** vagy **iszak**) gyűjt magának és igyekszik az egész ország (sumérul **asag** vagy **mada**) királya lenni. Az első "húsból és vérből való" uralkodó **Kisben** Meszilih (kb. K. e. 3100). Feljegyezték róla, hogy egy Umma és Lagas közti határvillongásnál mint döntőbíró szerepelt s határjelzőként egy sztelét állított fel. Az **uruki** dinasztia 3085 táján győzelmes hadjárat van feljegyezve, melyet Kis ellen vezetett.

Talán a marii vagy a kisi dinasztia volt hűbérese az aksaki Zuzu, aki megtámadta Lagast, de vereséget szenvedett Eannadutól (kb. 2950). Ez utóbbi számos feliratot hagyott hátra, többek között az Ummával vívott harcokat megörökítő híres keselyű-sztélét és megszerezte Kis királynak a címét is. Minthogy ekkor Kis a királylisták szerint az egyeduralkodó birtokában volt, e feljegyzés annyit is jelenthet, hogy Eannadu Délmezopotámiának, az "országnak" törvényes és teljhatalmú ura lett. Tény, hogy változó szerencsével dinasztiaja a hatalom birtokosa volt s annak utolsó tagja, Urukagina, nagy társadalmi reformokat hozott létre. Az előzőekben már szó volt a sumér jogtörténetekben s egyben az emberiség jogtörténetében alapvető törvénygyűjteményéről, mely előző kisebb jogalkotás eredményére épült.

Urukagina s a kisi dinasztia után a harmadik **uruki** dinasztia Lugal-zaggiszi nevű egyetlen uralkodója következett (2662-2638). Az ő huszonötéves uralma alatt nemcsak egész Délmezopotámiát hajtotta uralma alá, hanem a Perzsa-öböltől a Földközi tengerig is "tiszteletet szerzett fegyvereseknek." Közben azonban északon I. Sarrukin (Szargon) **Akkádban** megszervezte birodalmát és 2638 táján legyőzte Lugal-zaggiszit. Az akkád birodalom határait Sarrukin délen a Perzsa-öböl, keleten Elámig, északnyugatra Libanonig és a Taurusig terjesztette ki. "Apró jelekből úgy látszik, joggal következtethetünk arra is, hogy Sarrukin volt az első öntudatosan sémi uralkodó, aki Mezopotámiában sémi fajtestvérei — a "fekete fejűek" (szemben a tarkoponyájú s talán szőke sumérok) — uralmát akarta állandósítani. Hogy közte illetve a birodalma magvát alkotó Akkád és a sumérság közt az ókorban is ellentétet éreztek, kétségtelenül bizonyítja az irodalmi örökség, hogy Mezopotámia sémi lakóinak és

sémi nyelvének a megjelölésére — szembeállítva a sumérral — éppen az akkád nevet választották" (66-67. 1.) Dinasztiaja mintegy kétszázéves főnnállás után elpusztult. Egyik legkiválóbb tagja volt Narám-Szin (2557-2520), halála után a dinasztia a hanyatlás útjára jutott.

Most a negyedik uruki dinasztia megalapítója, Ur-nigin (2456-2450) következik. Az ő uralomra jutásával az észak és dél harca, amelyet Sarrukin indított meg, a dél javára dőlt el s a hatalom súlypontja ismét az ország **sumér** felére helyeződött át. Az átmeneti időbe esik a lagasi sumér fejedelmek, Gudeának az uralkodása. Hadat viselt Elammal. A föllendülés időszakának gyorsan véget vetnek a **gutuk**, más néven a "hegység sárkányai." Mint későbbi előzőjük mondta: "elrabolták a feleséget a férjtől, a gyermekeket a szülőtől s a sumér királyságot a hegyek közé vonszolták. 125 évig (2426-2302) tartó rablógazdaságuk olyan válságot okozott, hogy abban a sumérságnak talán még élő erői véglegesen elsorvadtak. A rettenetes csapásnak, amely betörésükkel érte az országot, két évezreden át megőrizték emlékét a panaszkodó zsoltárok" (Dávid 1926: I. 69).

Utu-hegalnak (2301-2295) sikerült megdöntenie az idegen uralmat. Ő az ötödik Uruki dinasztia egyetlen tagja. Hét évig terjedő uralma után az ország feletti főhatalom Ur városára száll "melynek uralkodói már, úgy látszik, csak névben — s abban is csak részben — sumérok" (U.o.). Dávid Antal forrásokban megindokolt álláspontja alapot adott arra a föltételezésre, hogy elhurcolt illetőleg elmenekült sumérok nagy számban ekkor húzódtak fel a hegyekbe, a zagroszi felföldre. Sok nyom mutat arra, hogy észak felé, a kisebb ellenállás felé, az Urmia és a Káspi tó irányába tovább haladva (Lurisztán) megtalálták a kapcsolatot a szkíta népekkel, melyekkel maguk is népi közösségekben álltak ősi időktől kezdve. Ezt nemcsak a nyelv szerkezeti és szótári elemzése mutatja, hanem, sok egyéb mellett, a fémtechnikának, ötvösművészetnek olyan páratlan magas foka, mely abban az időtájban kezd délről megjelenni a Káspi tó vidékén s tovább húzódik az ún. aranyeleték népének lakhelyéig.

Minden jel arra vall, hogy a harmadik uri dinasztia meg akarta szüntetni a dél és észak közt dúló harcot. Ennek a törekvésnek a külső kifejezésére első tagja, Ur-Nammu

(2294 - 2277) új politikai fogalmat hoz be a köztudatba: az egyesített sumér - akkad birodalomét. Mivel a birodalom fővárosa délvidéken fekszik s a dinasztia mint a régi ország jogutódja akar szerepelni, az akkádi birodalom sémi hivatalos nyelve egyidőre háttérbe szorul a sumér javára. A sumér újraéledésnek azonban sok nehézsége van. A gutu uralom alatt az ország elnéptelenedett és a sumér utánpótlás hiánya valamint a sémiektől állandó beszivárgása következtében a lakosság úgyszólván teljesen kicserélődött. A sumérság létéről jórészt csak a hivatalos nyelv tanúskodik, egyebekben pedig a hosszabb ideig ellenállt dél is egyre jobban elveszti ősi sumér jellegét. Az azonban, amit sumér műveltségnek, sumér szellemnek nevezhetünk, tovább él, sőt nagyszerű alkotásokat hoz létre. Ez pedig azt mutatja, hogy ha Sumér etnikuma fel is hígul, a bevándorlók, a beházasodók igyekeznek ezt a magasabb és értékeesebb örökséget minél hamarabb a magukévá tenni.

A dinasztia két első tagja, Ur - Nammu és fia, Sulgi (2276 - 2231) hatalmasan megerősíti Sumért. Birodalma, minden jel szerint, nem igen állt mögötte Sarrukinénak. A megváltozott területi és hatalmi viszonyok kifejezésére uralma későbbi éveiben Sulgi a "Sumér - Akkad" királya cím helyett általában a "négy világtáj királya" címet használja.

Körülbelül ebben az időben kezd észrevehetőbb szerepet játszani a később oly rendkívüli hatalomra jutott Asszír is Akkádtól északra. Dávid szerint "eredetére vonatkozóan ez idő szerint még bizonytalan tapogatózásokra vagyunk utalva. A reánk maradt legrégibb uralkodósobrok — legalább az öltözködésben — kétségtelenül sumér jellegűek, a legrégibb uralkodónevek — Ititi, Uspia, Kikia — pedig mitanni hangzásúak. E sovány adatok és az általános helyzet alapján a kezdetet körülbelül olyanformán képzelhetjük el, hogy a sumérság — bizonyára még a Sarrukin előtti időkben — a középső Eufrát és Tigris vidékén, mitanni őslakosságtól lakott területeken határvédő kolóniát szervezett, amelyekben a központi hatalomnak alárendelt fejedelmek uralkodtak. E kolóniák közül való volt a Tigris-melletti Assur is, amely az idők viszontagságai során nem sorvadt el, mint az Eufrát menti fejedelemségek, hanem — valószínűleg kedvezőbb földrajzi helyzete következtében

— nagyhatalom kikristályosodási középpontjává vált.

E folyamat megindítóit valószínűleg sémi telepések voltak, akik a — sumér kultúrával átítatott — mitanni - sumér keverékből álló lakosságot magukba olvasztva, Assurnak sajátosságos és az egész történelem folyamán maradandó sémi jelleget adtak.

Az assziri fejedelmek hatalma ez időben Sumér - Akkad mindenkor királyainak a gyöngeségétől függött. Az uri AMAR - Szinnek kétségtelenül vazallusai voltak, mert fejedelmük, Záriqum (kb. 2224), assziri emlékeink tanúsága szerint, az ő nevében uralkodik. E függőviszony és a dél felé való terjeszkedés nehéz volta azonban nem akadályozta meg Assurt abban, hogy északnyugati irányban szinte hihetetlen távolságokra éreztesse hatalmát. Ugyanez időből a kisázsiai mai Kültepe vidékéről nagyszámú ékiratos tábla — főleg jogügyleteket tárgyaló okmányok, az ún. kappadókiai táblák — maradtak reánk, amelynek tanúsága szerint az uri dinasztia idején Kisáziában viruló assziri kolóniák éltek" (Dávid 1926: I. 71 - 72).

Legújabb hírek arról szólnak, hogy Szovjet Közép Ázsiában a Karakorum sivatag határán ötezer éves városok romjait tárták fel a szovjet régészek. (Namazga - tepe és Altün - tepe). A Mezopotámiához hasonló lépcsőzetes toronytemplomokat, ékszereket, agyagszobrokat, edényeket stb. tártak fel. (Az "Északi Babilon". Élet és Tudomány. Budapest, 1971. 13: 621.)

Szaklapokban megjelentek tanulmányok azzal kapcsolatban is, hogy Mezopotámia és India között félúton Irán délkeleti részén hatalmas domb alatt föltárták a mintegy 5500 éves Tepe Yahyát. Ezzel fontos összekötő kapocs vált ismertté Sumér és az Indus völgyének két sumér műveltségű ősvárosa, Harappa és Mohendzso - Daro között (V.ö.: Delta, 1971. 8. 27 - 29).

Kramer (1963: 290) ezt írja: "A technológia területén a fazekas - korong, a kerek jármű és a vitorlánhajó valószínűleg sumér találmány. És bár a fémművesség biztosan nem sumér eredetű, a sumér fémművesek termékei mindenütt elterjedtek az ókori Közép - Keleten, s némely példány még olyan messze is eljutott, mint Magyarország, és Közép - Európa." Ehhez a nem kis jelentőségű megállapításhoz

rendelkezésre álló alapokat szakszerűen foglalta össze dr. Bobula Ida "Sumerian technology" c. munkájában (Smithsonian Institution, Washington: 1959).

Dávid helyes gondolatmenete különösen értékes az erdélyi tatárlaki sumér leletek felfedezése után. Ezek ugyanis azt bizonyítják, hogy sumér telepések a nyugati irányban is messze északra jutottak (Makkay 1970).

Vlassa kolozsvári régész legújabb fölfedezései tovább növelik Torma Zsófia múlt század utolsó harmadában gyűjtött és részben publikált leleteinek értékét.

A még egymástól meglehetősen független sumér városkirályságoknak egyáltalán nem volt szükségük Sarrukin ideje előtt "határvédő" kolóniákra a mitanni vidéken, a későbbi AsszírIA területén. Miért mentek tehát oda? Hogy kereskedelmi kapcsolatokat létesítsenek távoli vidékekkel s közben állomáshelyeket, **telepeket** szervezzenek meg. Alapvető jellege a sumér műveltségnek, hogy nem katonai hódításra és területszerzésre törekszik, hanem arra, hogy magas színvonalának megfelelő anyagi eszközöket, nyersanyagokat (obszidián stb.) biztosítson és írásos kultúrájával, tudásának eredményeivel emelje a helyben lakó nép élet-színvonalát, magasabb szintre emelje társas életüket, munkamódszereiket, termelésüket stb. A tatárlaki leletek nagy kora (i. k. e. 4000 körül a C 14 alapú kelezések alapján) azonban azt a második kérdést is fölveti, hogy hogyan kerültek mezopotámiai sumér területre a sumér piktografikus írások első emlékei? Anélkül, hogy ennek a kérdésnek mélyebb vizsgálatába bocsátkoznánk, csak utalunk Laký Kálmán tanulmányaira.

Új veszedelem jelentkezik a sumér-föld számára Elám felől. Szuza fejedelme, Elam helytartója nem nyugodott bele, hogy Akkád hanyatlása után is annak hűbérese maradjon. Annál kevésbé, mert Sumérban is egyre több helyet töltöttek be az idegen akkádokkal. Az utolsó sumér király, Abbiszin, nem volt képes egyszerre védekezni a nyugatról betörő sémi amoreusok és a keletről támadó elámiak ellen és elbukott. "Sumérból elvitték a királyságot" áll az utolsó sirató énekek egyikében.

Egy pillanatra meg kell most állnunk, hogy az időszámítási rendszerről egy megjegyzést tegyünk. Dávid Antal

adatai — mint ő maga megjegyzi munkája előszavában — a Neugebauer-Weidner féle számítás alapján vannak számítva. Megjegyzik azonban, hogy valószínűleg helyesebb a Fotheringhammal és Langdonnal együtt meghatározott Schnabel-féle számítás. Ez a számítás Vénusz-megfigyeléseket tartalmazó följegyzéseken alapszik, mely szerint az első bábéli dinasztiahoz tartozó Ammisaduga 6. éve csillagászati úton megállapítható. E szerint bizonyos kisebb ingadozások lehetősége mellett az I. bábéli dinasztia első éve 2169. Ez volt a helyzet 1925-ben. Ma pontosabb adatok birtokában ez is helyesbítésre szorul. A rövidebb és hosszabb időszámítás között ma mintegy 170 év távolságot kell felvenni s eszerint a rövidebb időszámítás szerint — mely szerint ma számolunk — I. Sarrukin 2400-2345 között uralkodott. Az az időpont, amikor Sumér függetlenségének vége lett, amikor "Ibbiszin, Ur királya megbilincselve Elamba vonult és sirt és elesett" — amint egy korabeli szöveg mondja, a mai, rövidebb időszámítás szerint 2016. Ezután ezt a rövidebb időszámítást követjük.

"A teljes pusztulástól csak két város menekült meg, amelyeket a győzők még az Ur eleste előtt elfoglaltak: Iszin és Larsa, írja Zamarovszky. Az elsőt a Mariból jövő Isbiera amoreus hadvezér foglalta el, a második Naplánum elámi hadvezér. Kis királyságokat alapítottak a városokban, és utódaik is itt uralkodtak. Az időszámításunk kezdete előtti tizenkilencedik század elején Szumuában amoreus vezér Babilonban új királyságot alapított. Sorrendben az ötödik utódja, Hammurabi időszámításunk kezdőpontja előtt 1791-1749 között elfoglalta Iszin és Larsa városokat, és Dél-Mezopotámiát **Babilónia** néven egyesítette.

Igy az időszámításunk kezdőpontja előtti tizennyolcadik század közepén Sumér az "Óbabilóniai birodalom" részévé vált. Hammurabi fiának, Szamszuilunának uralkodása alatt kb. időszámításunk kezdőpontja előtt 1748-1711-ben, Urban a közelebbről nem ismert Narámszin felkelést kísérelt meg; neve után ítélve akkád volt, de a babilóniai katonaság megerőltetés nélkül legyőzte (Zamarovszky: 204). Ur városát is földig rombolta és felégette 1737-ben az a hatalom, amely előbb a politikai vezetést ragadta el tőle.

Az eszközt illetően jegyezzük Wolfram V. Soden szavait

(1960 : 79) Hammurabi "Elámtól Asszírián keresztül Szíriáig terjedő más hatalmakkal kötött váltogatott koalíció kihasználásával ezeket egymásután nagyobb részt kikapcsolta úgy, hogy birodalma egész kis kezdetből végül is egész Babiloniát, Asszíriát és Mezopotámiát magába zárta." A babilóni szellem kiváló tömör jellemzése!

Von Soden ezt az eljárást igen ügyesnek nevezi ("geschicktester"). Mások kijátszását, megtévesztését, kihasználását a csaló szempontjából lehet esetleg ügyességnek nevezni, de ha ellensúlyozásként nem képviseljük a megtévesztettek és megkárosítottak jogos érdekeit is, vétünk az igazságosság ellen. Érdekes és egyben szomorú jelenség korunkban, hogy erre sokan azt mondják: A politikában ilyen eszközökkel élnek, miért nem volt a másik még ügyesebb, miért hagyta magát becsapni stb. Pedig valamennyi kultúrállam törvénykönyve nem azt bünteti, akit becsaptak vagy megkárosítottak, hanem a csalót és a károkozót. Egy törvénykönyv van, amelyik a kívülállók szempontját elvben és gyökerében nem képviseli ma sem és ez a Babilóni Talmud. Nem is vesszük észre, hogy mennyire átgörgette gondolkodásunkat és mennyire hatása alatt vagyunk tudatosan vagy tudatlanul annak a gondolkodás- és beszédmódnak, mely a talmudi másokkal való nemtörődés szellemében a fent idézett s ahhoz hasonló megjegyzések útján segíti elő a Talmud követőinek világmegátalkodási törekvéseit.

Ez a talmudi szellem egyesek számára egyáltalán nem egy rég letűnt babilóni gondolatvilág túlhaladott álláspontja. Josef Tekoah, Izrael állam képviselője 1969 július 1-én terjedelmes beszédében a Talmudból vett idézetekkel próbálta igazolni Izrael "jogát" Jeruzsálem "mindörökre" szóló birtoklására. Tekoah-tól nem várható más annak ellenére sem, hogy állama annak idején aláírta az ENSZ deklarációt az alapvető emberi jogegyenlőségről. A babilóni szellemnek épp ez a lényege: mindent elfogad s ha kell mindent elfelejt, amint azt saját érdeke, kifejezetten földi, evilági, anyagi érdeke és pillanatnyi haszna kívánja, — és ezt állandó programként, alaptörvénykönyvében "szentesítve" hol hangosan, hol titokban hirdeti. Az a tény azonban, hogy az ENSZ üléstermében senki sem állt fel, hogy erre a babilóni szellemre való hivatalos hivatkozást visszautasítsa, mutatja,

milyen fokot ért el a talmudi megtévesztés. A "nemzetközi együttműködés," a "leszerelés," az "üzleti és kereskedelmi kapcsolatok," a "tárgyalások szelleme" stb. jó, helyes, sőt szükséges jelszavak, a talmudisták kezében — az egyenlőtlenség, a diszkrimináció alapján — kiváló eszközök lettek a diplomácia meghipnotizálására az elítéltek, a gyengék, elnyomottak, elszegényítettek és becsapottak elnyomása érdekében.

Zamarovszky az előbb idézettek után így folytatja: Az időszámításunk kezdőpontja előtti "tizenhetedik és tizenhatodik században, mielőtt Egyiptomban létrejött volna az Új birodalom és Görögországban az achájok elkezdtek volna első királyságaik kialakítását, a sumérok már kihaltak. Városaik az új uralkodók részben felújították, de akkád népességgel. Az akkád nyelv végül a sumér nyelvet is kiszorította úgy, hogy csak a vallási szertartásokban és az írnokok szótáraiban maradt fenn. Így konzerválódott egy évezreden át anélkül, hogy akár egyetlen szóval is gazdagodott volna. Majd végkép a feledés homáijába merült.

Ezalatt az idő alatt Sumér csak mint földrajzi elnevezés szerepelt a mezopotámiai uralkodók címei között. Használták az "Óbabilóniai birodalom" amoreus királyai (kb. az időszámításunk kezdőpontja előtti 1893-1594. években), utánuk a kaszita és asszír királyok, végül az "Újbabilóniai birodalom" kaldeus királyai (az időszámításunk kezdőpontja előtti 625-539. években). Majd Babilónia perzsa meghódítója, Kiroz is átvette, és még három utóda is "Sumér és Akkád királyának" nevezte magát. Ezt a címet csak Xerxes hagyta el időszámításunk kezdőpontja előtt 482-ben. Ezzel Sumér hagyományainak utolsó maradványa is eltűnt.

Amikor a görögök megismerkedtek Mezopotámia történelmével, a sumérokról még legendákból sem szereztek tudomást. Ezek a legendák éltek ugyan, de asszíroknak vagy babilóniaiaknak tartották őket. A sumérokról a régi egyiptomiak és a régi perzsák, de India régi lakosai sem jegyezték föl semmit.

A zsidók, akik magukat a suméri Urból való Ábrahám ősatyától eredeztetik, a sumérokról semmit sem tudtak. Még országuk nevét is elfelejtették — és Kaldeának nevezték!

Volt azonban egy ókori történész, aki írt Sumérről, még pedig görög nyelven: ez a babilóniai Bérósszosz nevű pap az időszámításunk kezdőpontja előtti harmadik századból, „Babiloniak” (azaz: babilóniai dolgok) című művében még néhány sumér király nevét is közölte. De a babilóniai papokat csak mint jósokat vették komolyan nem mint történettudósokat...

Így a sumérok nemcsak a történelemből tűntek el, hanem az emberiség tudatából is (204 - 205. 1).

Biztos, hogy ennek oka volt emberi nemtörődömség, sőt hanyagság is, húzódozás a különleges erőfeszítésektől, emberi hibák és bűnök a szomszéd népek részéről. Úgy véljük azonban, hogy a legfőbb oka a babilóni szellem volt, mely sok vonatkozásban is bizonyítható módon minden erővel arra törekedett, hogy — ha át is vett sok sumér értéket, magát a sumér népet és a neki járó tiszteletet mielőbb elfelejttesse. Lehet azt a megjegyzést tenni, hogy hiszen minden nép alapjában önző s nem sokat törődik azzal, amelyik elgyengül a küzdelemben és végül elbukik. Még talán siettetni is ezt a folyamatot annál inkább, minél inkább értékesebb és nemesebb története van a hanyatlásra indult másik népnek. Kényelmetlen érzés, ha adósai vagyunk másoknak, legjobban ha mielőbb eltűnik a porondról. És éppen ezt az érzületet foglalta jogszabályokba Hammurabi. De nemcsak az érzést, hanem ennek a nyíltan ki nem mondott váagnak és óhajnak megfelelő intézkedéseket is. Mindezeket világosan tanulmányozhatjuk a babilóni Talmud hiteles héber kiadásában s ennek kiváló hebraisták által készített teljes fordításaiban.

Hammurabi kezdetben a larszai Rim Szin hűbéreseként inkább északra és északnyugat felé tört s csaknem kiért hatalmi köre a Földközi tengerig. Uralkodása 29. évében — mint egy felirata jelzi — „összegyűjtötte csapatait és Rim-Szin, Ur királya ellen vonult, Ur-t és Larszát meghódította és vagyonukat Babelbe vitte. „Mikor Délmezopotámia korlátlan ura lett, megkezdte birodalma teljes átszervezését. A helyi hagyományokkal, külön történelmi múlttal rendelkező országrészeket egységes birodalommá szervezte át s így megszűntette hosszú időre birodalma szétesésének lehetőségét. Ez az átszervezés legsúlyosabban a sumérságot sújtotta.

„Az ország — írja Dávid (I. 81. 1.) — valójában soha sem volt összefüggő kultúrterület, hanem egyes megművelt oázisok meglehetősen laza csoportja. Az ilyen szétदारabolt ország természetesen a legkedvezőbb talaj különböző helyi hatalmasságok kitenyésztesére s nyelvi, jogi, vallási életmódbeli dialektusok keletkeztetésére. Ezenfelül a birodalom deien a sumérok — még nem teljesen elsémisedett — ivadéka is éltek, akik országuk és kultúrájuk ősiségének tudatában mélységes megvetéssel néztek a jött-ment, barbár hódítókra s hajlandók voltak minden alkalmat megragadni arra, hogy a betolakodóktól megzavart világrend újra helyreállítható legyen. Mily nagyfontosságú tényező Mezopotámia történetében a délnek e különleges lelki alkata, mutatja az a feltűnő körülmény, hogy a történelem folyamán — a sumérság elveszte után is — csaknem minden Babilónia vagy Asszíria ellen irányuló belső támadás a délvidekről indul ki s a délre támaszkodik.”

Az egységes modern birodalom érdekében nagyarányú telepítéseket végez, műutakat épített, hogy a központi hatalom parancsai mielőbb eljussanak a birodalom legtávolabbi sarkába is. A népek előkelőit Babelbe viszi és a birodalom kormányzásának tudományára taníttatja, hogy majd az ország egyik vagy másik végében kiváló hivatalnokok legyenek belőlük. Megbízható amurrita harcosainak a részére az egész birodalom területén telkeket hasít ki és törvényes kedvezményeket biztosít állandó hadkötelezettség ellenében. Az egész birodalom területén hivatalos nyelvvé az akkádot teszi meg, amelyet Mezopotámia sémi lakóinak legnagyobb része anyanyelvének vall. „Felforgatja a mezopotámiai mennyországot: átdolgoztatja az egész mitológiát s Babel istenét, Mardukot teszi az összes istenek fejévé. Természetesen arra is volt eközben gondja, hogy a megfejtelt mítoszok, époszok és egyéb vallásos szövegek sémi nyelven terjedjenek el birodalmában. Hogy a különböző helyeken különbözőképpen fejlődött törvénykezési gyakorlat se emlékeztessen a partikularizmusra, összegyűjteti az ország területén divatos — jórészt sumér nyelvű — törvénygyűjteményeket s ezek alapján jogtudósaival egységes birodalmi törvénykönyvet készítet — természetesen sémi nyelven” — (I. 82 - 831.).

Valójában mindenkitől áldozatot követel, lemondást ősi

vallásáról, hagyományairól, jogairól a közösség érdekében, — kivéve a semitáktól. A nemzetközösség meghirdetése minden "nacionalizmust" túlhaladottnak és károsnak bélyegez, — kivéve a semita nacionalizmust. Ezt törvényes jogokkal bástyázza körül, biztosítva számukra mindazt, amit eddig a sumérok élveztek saját földjükön saját munkájuk, tudásuk, műveltségük eredményeképpen. A föld ősi népe, amely befogadta a szegényen érkező vándorokat, munkához juttatta, kitanította őket, a vendégeket szívesen látta, törvény erejével a vándorok és vendégek szolganépe lett.

A törvénykönyv számos lehetőséget adott az országba fokozatosan betelepülő semitáknak, hogy az ősi, egységes sumér nép részére megalkotott ősi törvények segítségével átjuttassák a maguk javára az ország vagyonát, szellemi és politikai irányítását. Érdeemes volna mielőbb a törvénykönyvet ilyen szempontból részletesen áttanulmányozni. Kmoskó általános érvényű megállapításait már előbb idéztük. Néhány részlet ezeken túlmenően a törvénykönyvből. A sumér idők óta érvényben maradt az egynejség, ami annyit jelent, hogy egy férjnek csak egy törvényes hitvese lehet. Ha azonban a feleség magtalan, joga van kijelölni egy, esetleg több mellékfeleséget, rabszolganőt. A semiták beházasodásának megnövekedésével könnyű volt a hódításra törekvő idegen népelemnek a mellékfeleségek révén fajuk népszaporodását ugrásszerűen megnövelni. Ha egy vagyonos papnő ment férjhez — és a semiták nagyszámban küldték gyermekeiket a templomok szolgálatára — akinek nem volt szabad gyermeket világrahozni, a házasságba, mint "nővér" mindjárt egy pótfeliséget vitt magával. Ez tett azután eleget helyette az örökös - állítás kötelezettségének. Nem nagy idő elegendő volt ahhoz, hogy a nagy földekkel és kincsekkel rendelkező templomok vagyona a semita népelem kezébe kerüljön, minden különösebb feltűnés nélkül, hiszen "törvény" volt rá, hogy így történjen. Ha rabszolganő urának gyermeket szül, a tulajdonos halála után gyermekével együtt felszabadul. Ha rabszolga szabad nőt vesz feleségül, a gyermekek már szabadok.

Hammurabi törvénykönyvének azonban mindezeknél súlyosabb következményekkel járó hatása az ún. talio - büntetésből ered. Amíg az ősi sumér törvények pl. nem vonták

egybe a gondatlanságból és a rosszakaratból eredő károkozást, Hammurabi nem tesz különbséget a kettő között. Amíg pl. a sumér törvény szerint, ha valaki gondatlanságból megsérti társa kezét vagy lábát, öt ezüstpénzt fizet, addig Hammurabi törvénye kimondja, hogy ugyanolyan büntetéssel kell sújtani a vétkest. Ez a "szemet - szemért, fogat - fogért" elv tulajdonképpen az ősi ösztönökre alapuló önvédelemnek első egyetemes törvénnyé emelése. Nem küzd az ösztönösség ellen, hanem törvényes utat biztosít, sőt követel a számára. Alapvetően kimondja a rosszhiszeműség vélelmét. A babiloni törvénykezésnek ez a vonása a legsötétebb visszaesést jelenti az emberiségnek még a sumér idők is megelőző vadságába, ha egyáltalán volt ilyen. Nagy a valószínűsége azonban annak, és a sumér történelem és kultúra ezt bizonyítja is, hogy minél régebbi idők adatai kerülnek elő, annál tisztább erkölcsiséget találunk az emberiség egyik vagy másik csoportjánál a krisztusi erkölcs meghirdetése előtt.

Igaz, ez az emelkedettség nem általános, a sumér időkben sem volt ismeretes más tájakon (legalább is nincs eddig bizonyítékunk rá). De az a tény, hogy — amennyire a történelmet ma ismerjük — minden időben voltak rendkívül magasra emelkedett kultúrák, amelyek valamilyen isteni gondviselésre és beavatkozásra utalnak (természetesen főként az emberi léleknek a kegyelem által történő megvilágosítására és megerősítésére gondolunk). Ugyanakkor azonban ítéletet mond azok felett, akik nem emelkedtek ilyen magasra, vagy éppen a nyilvánvaló értékek lerombolására és elpusztítására törekedtek.

Hammurabi törvénykönyve jelenlegi tudásunk szerint egy ilyen világos bizonyíték: a magasrendű sumér erkölcsiséggel szemben tudatosan a rosszakaratot tételezi fel minden esetben, amikor egy vétkes a bíró elé kerül. 15 - 20 ilyen "ugyanazzal bűnhődjék, amivel vétkezett" paragrafus van Hammurabi törvénykönyvében. Meltzl Balambér (1913: 58—59), aki ezeket összegyűjtötte és jogi szempontból megvizsgálta, kijelenti: "Már ebből a néhány, vagy túlságosan sok talio-szakaszból is kitűnik, hogy Hammurabi törvénykönyve éppenséggel nem "humánus", hanem egy nagyon kegyetlen törvénykönyv!"

Miért döntött így Hammurabi, aki ugyancsak jól ismerte

a sumér törvények szellemét? Csak azt felelhetjük: mert hódítani akart és hódítását "örök időkre" meg akarta tartani és ennek érdekében bármilyen eszközt igénybe vett. Semmilyen jóindulatot, gondatlanságot, véletlent, stb. nem akart elismerni, hanem a törvénnyel sújtott le mindenkire, aki kedvezményezettjeinek útjában állt. Minthogy pedig minden ember hibázik, csak kellő idő volt szükséges ahhoz, hogy ellenfeleire — hibázásuk esetén — kíméletlenül lecsapjon, míg hívei számára a kegyelem mindig biztosítva volt.

Ezt a hátrányos megkülönböztetést, diszkriminációt, a törvénykönyv több helyen ki is mondja. Egy példa erre: "251. §. Ha valakinek az ökre öklelős s amennyiben öklelős, hibáját az illető értésére adta, de azért szarvait be nem köti, ökrét meg nem kötözi, úgy, hogy az ökör szabad ember fiát felökleli és ezzel halálát okozza, 1/2 mane ezüstöt ad."

Ez az egy paragrafus jól mutatja a törvénykönyv megkülönböztetési szellemét. Csak a szabad-embert védi, rabszolgával nem törődik. Viszont a szabad embert magának a törvénynek erejével kivonja az ugyanazzal való megtorlás törvényei alól, mert a halálra öklelő ökör gazdáját nem sújtja halálbüntetéssel.

A szabad ember a sémi honfoglalók leszármazottaiból, az őslakosság szabadnak elismert ivadékaiból és a felszabadítottakból adódott. Fogságba kerüléssel, bizonyos bűntények elkövetésével és eladósodással a szabad-állapotot el is lehetett veszteni. Egy hódításra törekvő nép vezetői tehát "törvényes" eszközökkel rövid idő alatt, ilyen törvények mellett, biztosítani tudták uralmukat, összetörve magasabb műveltséget, tisztultabb vallást, igazságosabb törvénykezést képviselő népeket.

Valaki azt mondhatja, hogy a rabszolgaság akkoriban másutt is szokásban volt, a görögök és rómaiak is éltek ezzel a kizsákmányolási formával. A döntő azonban, hogy Hammurabi jól ismerte a sumér világot, annak vallását, irodalmát, stb. Mindezek nem tudnak sumér rabszolgákról, legfeljebb — a későbbi időkben — hadifoglyokból lett rabszolgákról. Már a jól ismert sumér időkben is, — ezrével vannak erre vonatkozó agyagtábláink, — írásos szerződésben volt lerögzítve, hogy a földművesek milyen bérért milyen szolgáltatással tartoznak. Később ezek szabad közösségekbe tömörültek érde-

keik védelmére (Zamarovszky: 172). Az iparosok, kézművesek hasonló szabadságban éltek, anélkül, hogy valami nyomunk lenne arra, hogy ezt elnyomók elleni forradalommal érték el. Az államnak, mint elnyomó eszköznek szerepe egy osztály kezében, Sumérban csak későn kezd jelentkezni. "Úgy tűnik — mondja Zamarovszky (173. l.), hogy ... a tipikus "keleti despotizmus" Sumérban csak körülbelül i. e. 26—25 században alakult volna ki és végleges megszilárdulására csak akkor került sor, amikor Sumért az akkádi Szargón elfoglalta i. e. 24. században)".

Urukagina törvényei a mezőn dolgozó földművest, a kisiparost kifejezetten védelmébe veszik jogtalan zsarolási kísérletekkel szemben, — de szó sincs itt még rabszolgákról. Szargoné és főként Hammurabié az "érdem", hogy a mások hódítására törő hatalom nevében a meghódítottak számára a jognélküliség jogállapotát találja ki, ember és ember közötti hátrányos megkülönböztetés alapját teremti meg. Sumér úgy kerülte el ezt a sorsot, hogy nem törekedett emberek meghódítására erőszak útján. Városi közösségekbe szervezett, társadalmilag tagozott szabad emberek a maguk szorgalmából és tudásával teremtették meg szükségleteiket. Tudjuk az ékirásos táblákból, és már történet említés róla, hogy mindezt azzal a hittel formálták ki, mely szerint a király Isten helyettese s mindnyájan Isten munkatársai. Ezzel a szellemmel szemben Hammurabinál jelenik meg a királyközpontú állam, melyben mindenki a király szolgája. Itt is szerepel egy istenfogalom, de ez árnyképe, helyesebben torzképe az ősi istenfogalomnak: ez az isten minden alattvalót a király szolgálatára és pedig a királynak istenként való kiszolgálására kényszerít az eltorzított hit szerint. Ez a király mondja meg, mi a jó és mi a rossz. Ezzel a királlyal kezdődik meg azoknak az államhatalmaknak és legkülönfélébb szervezeteknek "törvényekben" megfogalmazott elvek szerinti uralma, amelyek már nem az emberiség Istentől eredeztetett alaptörvénye, hanem hatalmi önkény ötlete szerint igazodnak.

A külsőség azonban megmarad. És ez a Hammurabi-féle törvénykönyvek legsötétebb vonása: a hatalmi önkény az általános emberiesség igazságosságának és jóságának köntösébe öltözik, hogy teljes legyen az örök isteni törvényekkel való szembehelyezkedés ("Lucifer").

“Hammurabi, a tökéletes király vagyok én — szólnak a törvénykönyv befejező sorai. — A fekete fejűekkel szemben, akiket Enlil ajándékozott s akiknek pásztorságát Marduk adta nekem, éppen nem voltam hanyag; karjaimat sohasem eresztettem le. A boldogság helyeit kerestem ki számukra, szorongató szükségüket elhárítottam s fényt derítettem fel rájuk. A hatalmas fegyverrel, amelyet Zababa és Innanna bízta reám, a bölcsességgel, amelyet Enki osztott ki részemre, s a tehetséggel, amelyet Marduk adott, az ellenségeket fenn és alant kiirtottam, a harcokat elcsendesítettem, az ország húsát feljavítottam, a népeket megerősített lakóhelyeken telepítettem le s nem engedtem, hogy nyugtalanító hozzájuk férjen. Mivel a nagy istenek hívtak el engem, azért én vagyok az üdvöt hozó pásztor, akinek kormánypálcája egyenes. Jóságos árnyékom városomra borul, ölemben Sumér és Akkad népeit tartom. Őrangyalom és fivéreinek segítségével békében vezéreltem őket és bölcsességbe zártam őket.” (Dávid: I. 83—84.).

Kmoskó már idézett művében (1916) részletesen, magyarázatokkal ellátva közli Hammurabi egész törvénykönyvének szövegét. Utána függelékben mutat be sumér törvénykönyvrészletet, amely valószínűleg szintén érvényben volt Hammurabi törvénykönyve mellett — a sumérok számára. Ezzel tovább lehetett mélyíteni a hátrányos megkülönböztetést, mikor már nem a sumérok kezében volt a törvényalkalmazás hatalma. Az atyját és anyját megtagadó fiú, illetve a fiat megtagadó atya és anya esetében kiszabott halálbüntetés a politikai hatalom kezében arra szolgált, hogy lesújtson arra a sumérre, aki a számára kijelölt társadalmi helyzetbe nem akart belenyugodni s elnyomottságából ki akart emelkedni.

A Hammurabi törvénykönyvben jelenik meg először az átok és minden rosszat kívánó fenyegetés arra a személyre, aki a törvénykönyvben a legkisebb változtatást meri tenni, ahhoz hozzáad vagy abból elvesz. Ezek az átkok fokozva, ismételve sok soron keresztül a rémület és terror szellemét voltak hivatottak meghirdetni azokkal szemben, akik a fejlődés visszatartatlan erejétől üzve, ezeket a törvényeket jobbakkal, emberségesebbekkel akarták volna felcserélni. Ez a babiloni szellem a félelem légkörével minden kritika és fejlődés ellenében az örök maradiság, az örök reakció szellemét hirdeti meg.

Hogy milyen sikerrel? Arra csak egy példa. A Babiloni Talmud egyik legrégibb része, a Misna, tartalmazza azt a törvényerejű előírást, mely a Hammurabi-féle törvénykönyvnek fent már idézett ökörköléssel kapcsolatos paragrafusát a “fejlődés” mai fokán így fogalmazza meg: “Ha egy izraelitának az ökre egy nemzsidónak az ökrét felöklelte, akkor ő (az izraelita) nem tartozik kártérítéssel. Ha azonban egy nemzsidónak az ökre felökleli egy izraelitának az ökrét, akkor annak (a nemzsidónak), az egész kárt meg kell fizetnie, akár élt előzőleg a figyelmeztetéssel, akár nem.” (Lazarus Goldschmidt: Der Babilonische Talmud. Berlin: Jüdischer Verlag. 1930—36. VII. kötet, 128. lap). Ez a Talmud még az ószövetségi könyveket is a legerőszakosabb sovinizmus szellemében magyarázza, megengedve a nemzsidó megtévesztését, megrablását és megölését zsidó érdekből. Mindezt pedig az Isten nevében hirdeti meg, túlszárnyalva ezzel minden nacionalizmus, fasizmus és nácizmus gonoszságát.

Azt is meg kell állapítanunk azonban, hogy a talmudisták bőven találhattak alapot minderre magukban az ószövetségi könyvekben. Ezek sem mentesek ugyanis — abban az irodalmi köntösben, amelyben előttünk állnak — a babilóni szellemnek a torzításától. “Ne járjatok más istenek után, semmiféle körülöttek levő nép istenei után” — szól Mózes Isten nevében (Deut. 6, 14). Az “idegen istenek”-kel, a “más istenek”-kel szemben szükségképp kialakul a “saját isten”, a “zsidó isten” nacionalista, sovinszta fogalma. Ma már megállapítható, hogy izrael népe körüli népek — torz — istenfogalma sokkal kevésbé volt nacionalista, mint ez a torz “saját isten”, amelyik nem istene más népeknek, Baál, Astarte, Mithras stb., nem is szólva az egyiptomiak, a sumérek istenfogalmáról, nem zárt ki senkit sem nemzetbeli hovatarozása miatt követői táborából. Mindezek az egyetemes emberi testvériségnek és az egész emberiség közös istenfogalmának megtestesítői voltak, bár torz formában. Az ószövetségi szentírás végső szövegének megalkotói — a szóferimek is — nacionalista túlzásaikkal tulajdonképpen a nemzetiségi istenek, faji bálványok megalkotói lettek, mintha minden népnek saját istene volna. Ugyanakkor azonban a kinyilatkoztatás szövegei bőven adtak alapot az egy igaz Istennek helyes ismeretére vonatkozóan is, aki minden népek közös ura és teremtője. Ezt a szemléle-

tet azonban csak azok az "igazak" tették magukévá, akik befogadták lelkükbe Isten szavát és a kegyelem vezetésére bízták magukat.

A nacionalista külső irodalmi keretekre való hivatkozással az ószövetség korában alapvető törvénnyé válik a minden más néppel szembeni diszkrimináció, valamint a nyílt és titkos eszközökkel való pusztítás szelleme. "Pusztítsd el tehát mindazokat a népeket, amelyeket az Úr, a te Istened a kezébe ad, meg ne szánja őket szemed s ne szolgálj isteneiknek, hogy romlásodra ne legyenek..." (Deut. 7, 16). — "Rontsátok le oltáraikat, törjétek össze oszlopaikat, vágjátok ki berkeiket, égessétek el faragott képeiket..." (Deut. 7, 5). — "Ne köss velük szövetséget s ne könyörülj meg rajtuk; ne lépj velük házasságra: leányodat ne add oda fiának s leányát el ne vedd fiadnak, mert eltéríti fiadat, hogy ne engem kövessen, hanem inkább más isteneknek szolgáljon..." (Deut. 7, 2-4), ugyanúgy, mint a "modern" Apertheid-politika hirdeti.

Nem arról van szó — és ennek hangsúlyozását nem lehet elég sokszor megismételni, — hogy mások nem követnek el ilyen gonoszságokat, csak a Hammurabi-féle kódexnek vagy a Talmudnak a hívei. Az a lényeges különbség, hogy mások nem hivatkozhatnak törvényes oltalomra vagy éppen az igaz Isten parancsára, ha ilyen gonoszságokat megtesznek, azok azonban, akik akár vallási, akár nemzeti alapkönyvnek tekintik ma is a Babilóniai Talmudot, ilyen gonoszságok elkövetését vallási parancssal vagy nemzeti hagyománnyal "törvényesen" igazolják.

Felmérhetetlen jelentősége van azért Jézus Krisztus állásfoglalásának, — merőben társadalomtudományi szempontból is, — mert ő az igaz Istennek a nevében illetékes volt visszautasítani olyan törvénykönyveket és olyan paragrafusokat, melyek az örök isteni parancsokkal szemben álltak. Visszautasított minden mesterkedést, ami az alapvető emberi testvériséggel, az alapvető emberi jogegyenlőséggel szemben embertelenségeket, hátrányos megkülönböztetéseket, megfélemlítéseket akarna akár vallási, akár nemzeti hatalommal meghirdetni.

Ezzel Jézus Krisztus az emberiség fejlődése szempontjából örök időkre útmutatást adott, melyet az ő akaratából, az ő Egyháza köteles minden idők minden nemzedékének hir-

detni minden üldözés és szenvedés árán is.

Az elgondolkoztató azonban az, hogy ősi időkben úgy látszik mindig is voltak, akik ezt a szellemet megéreztek, képviselték, és hirdették. Jézus maga is utal arra, hogy már Ábel óta voltak igazak, akik vérüket ontották ezért és a farizeusokkal szemben meghirdette, hogy helyreállítani jött, ami elveszett, mert "kezdetben nem így volt."